

Podstawy prawne działalności bibliotek naukowych w Austrii

Johanna Rachinger

Österreichischen Nationalbibliothek

tłum. Renata Zając

Streszczenie

Artykuł przedstawia najważniejsze regulacje prawne dotyczące Austriackiej Biblioteki Narodowej, prawa autorskiego i egzemplarza obowiązkowego w Austrii.

Słowa kluczowe

biblioteki austriackie, prawo autorskie, prawo biblioteczne

W artykule zostaną przedstawione w zarysie istotne prawne normy dotyczące działalności bibliotek naukowych w Austrii, a w szczególności następujące akty prawne:

- (1) *Ustawa o muzeach federalnych* (2002), będąca podstawą prawną funkcjonowania Austriackiej Biblioteki Narodowej,
- (2) *Prawo autorskie*, aktualne obszary problemowe,
- (3) *Prawo medialne*, które zawiera przepisy regulujące dostarczanie egzemplarza obowiązkowego.

(1) *Ustawa o muzeach federalnych*, jako podstawa prawna funkcjonowania Austriackiej Biblioteki Narodowej

Od kiedy cesarska biblioteka stała się Biblioteką Narodową Pierwszej Republiki (1919/20), zawsze podlegała Ministerstwu Edukacji i Nauki. Sytuacja ta uległa zasadniczej zmianie dopiero w 2002 r.[1] wraz z *Ustawą o muzeach federalnych*, która uniezależniła Austriacką Bibliotekę Narodową, jako „naukową publiczną instytucję podlegającą prawu publicznemu Rządu Federalnego”, od nadzoru administracji państwowej i zdefiniowała ją jako pełnoprawną placówkę posiadającą autonomiczną osobowość prawną. Ta decyzja gwarantuje Bibliotece wysoki stopień wolności decyzji oraz umożliwia odpowiedzialne planowanie przyszłości.

1 | *Podstawy prawne działalności bibliotek naukowych w Austrii*, Johanna Rachinger, (tłum. Renata Zając), Österreichischen Nationalbibliothek

W sprawach ekonomicznych Austriacka Biblioteka Narodowa odpowiada przed Kuratorium, które z kolei podlega właściwemu organowi kontroli Ministerstwa, składającemu się z przedstawicieli różnych ministerstw, przedstawicieli nauki, jednego przedstawiciela sponsora Biblioteki, przedstawiciela pracowników i jednego przedstawiciela związków zawodowych. Ustawa reguluje również kwestię finansowych dotacji, które państwo corocznie daje do dyspozycji Austriackiej Bibliotece Narodowej. Obecnie kwota ta wynosi 23 028 milionów euro.

Biblioteka dzięki autonomicznej osobowości prawnej ma możliwość zdobywania dodatkowych środków ze sponsoringu, wynajmu pomieszczeń i in.

Podstawowe funkcje i zadania Austriackiej Biblioteki Narodowej zostały następująco zapisane w ustawie:

- (1) „[...] Jest ona (biblioteka narodowa) miejscem duchowo-kulturowej identyfikacji Austriaków, miejscem spotkań kulturalnych i dyskusji naukowych oraz, dzięki swoim historycznym zbiorom, częścią światowego dziedzictwa.
- (2) Odpowiada za poszerzanie działalności naukowej i prezentację powierzonego dziedzictwa kulturowego. Jako jednostka naukowa rozwija, zgodnie z duchem czasu, nowoczesne formy pośrednictwa w działalności naukowej i kulturalnej, dba o rozwój zawodu oraz współpracę z narodowymi i zagranicznymi instytucjami działającymi w obszarze bibliotekarstwa i badań naukowych.
- (3) Celem Austriackiej Biblioteki Narodowej jest rozbudowa działalności naukowej, udostępnianie, opracowanie i długoterminowe przechowywanie, konserwacja oraz zarządzanie powierzonym lub nabytym księgozbiorem zgodnie z § 5. punkt 1, biorąc pod uwagę zasady celowości, gospodarności i oszczędności.”

Zadania Biblioteki określone w odrębnym rozporządzeniu bibliotecznym (BG Bl. II Nr 402/2009)[2] zdefiniowano w obszarze: udostępniania, gromadzenia, przechowywania, dokumentowania, prowadzenia badań oraz organizacji wystaw i czytelnictwa. W obszarze „udostępnianie” istnieje możliwość otwarcia pomieszczeń znajdujących się w centrum miasta dla szerokiej publiczności. Działalność w zakresie gromadzenia opiera się na pozyskiwaniu egzemplarzy wszystkich publikacji wydawanych w Austrii (łącznie z elektronicznymi) oraz na stałej rozbudowie kolekcji specjalnych. Ważnym punktem zainteresowania są zbiory z nauk humanistycznych. Pojęcie „dokumentowanie” odnosi się zarówno do wykazywania zbiorów w katalogach elektronicznych, jak i do digitalizacji zbiorów. Własna działalność badawcza Austriackiej Biblioteki Narodowej, szczególnie w obszarze zbiorów specjalnych, jest istotnym aspektem jej samookreślenia jako „jednostki naukowej”. Złotą zasadą Biblioteki jest udostępnianie zbiorów codziennie w godzinach od 9.00 do 21.00. Regularne wystawy w Sali Wielkiej (Prunksaal), w Muzeum Papyrusu, a także w innych budynkach, należą również do istotnych zadań Biblioteki.

Inaczej niż Austriacka Biblioteka Narodowa są usytuowane prawnie biblioteki uniwersyteckie, które nie posiadają osobowości prawnej, gdyż stanowią nieodłączną część macierzystego uniwersytetu.

(2) Podstawy prawa autorskiego w bibliotekach

Austriackie prawo autorskie[3] jest bezpośrednią podstawą działalności bibliotecznej związanej z wydawnictwami chronionymi prawem autorskim, czyli takimi, dla których nie minęło 70 lat od śmierci autora, a obejmującej np. kserowanie lub skanowanie. Treść tych przepisów krajowych opiera się w znacznej mierze na międzynarodowych umowach i dyrektywach europejskich, które pozostawiają ustawodawcom krajowym jedynie stosunkowo wąskie pole działania.

Przyglądając się prawu autorskiemu, można odnieść początkowo wrażenie, że dla każdej próby kserowania lub skanowania wymagane jest oddzielne zezwolenie autora lub właściciela praw autorskich. Przy dokładniejszej analizie uregulowań prawnych okazuje się, że w kategorii „dozwolonego użytku” (*freie Werknutzung*) określono ważne wyjątki dotyczące legalnego korzystania z dzieła, w szczególności ich zwielokrotniania. W austriackiej ustawie o prawie autorskim przepisy te (w Niemczech określone jako „uregulowania brzegowe” lub „uregulowania zawierające ograniczenia” – *Schrankenregelungen*) zostały zebrane w osobnym rozdziale VII (część 1, §§41 do 57). Tego rodzaju regulacje definiujące wyjątki mają bardzo ważne znaczenie dla dostarczania użytkownikom bibliotekarskich usług oraz dla możliwości korzystania ze zbiorów.

Kopie do użytku własnego lub prywatnego

Najważniejsza regulacja prawna dotycząca możliwości kopiowania dokumentów mówi, że każde dzieło wolno w całości skopiować jako pojedynczy egzemplarz na papierze lub podobnym nośniku, do użytku własnego[4]. Ten stosunkowo liberalny przepis dotyczy jednak tylko papierowego lub podobnego („analogicznego”) nośnika oraz wydruków z elektronicznych baz, a nie bierze pod uwagę tworzenia elektronicznych kopii. W tym celu muszą być spełnione surowe wymagania: wykonanie pojedynczej kopii elektronicznej jest dopuszczalne jedynie, gdy wykluczony jest cel komercyjny, a) kopia wykonywana jest do użytku własnego i pomocna w prowadzeniu badań[5], b) kopia jest wzięta od osoby fizycznej w celu prywatnego wykorzystania[6]. Biblioteka nie jest „osobą fizyczną”, co wyklucza ją z drugiego wariantu – zwłaszcza użytkowników bibliotek, chcących zeskanować wypożyczony egzemplarz i umieścić pliki na własnych komputerach do użytku prywatnego. Użytkownicy biblioteki zamawiają odpłatne kopie chronionych prawem autorskim dzieł, co jest w zasadzie dopuszczalne w ramach „użytku własnego”, ale tylko wówczas, „gdy kopiowanie odbywa się z pomocą reprograficznej lub podobnej technologii”[7]. Z tego powodu możliwe jest wykonanie kopii na papierze, służącej do użytku własnego, ale nie powielanie danych cyfrowych do użytku prywatnego.

Obok właśnie przedstawionych zasad kopiowania, na użytek własny wolno „instytucjom publicznym gromadzącym dzieła” wykonywać każdorazowo kopie „własnych egzemplarzy” (kopie bezpieczeństwa)[8]. Z tej kopii można korzystać na takich samych zasadach jak z oryginału, jednakże w miejsce oryginału. Oznacza to, że kopia nie może być wykorzystywana do powiększania księgozbioru. Taka kopia może przy tym otrzymać formę zarówno papierową, jak i elektroniczną jeżeli nie będzie wykorzystywana w celach gospodarczych lub komercyjnych.

Dzieła osierocone i o wyczerpanym nakładzie

Wraz z rosnącym wykorzystaniem elektronicznych dokumentów, biblioteki są proszone o dostarczanie dzieł w formie cyfrowej. Abstrahując od szybkiego rozwoju technicznego i problemów związanych z archiwizacją (poszerzenie egzemplarza obowiązkowego o materiały elektroniczne, techniczne zabezpieczenia, długoterminowa archiwizacja danych, przy ciągle zmieniających się formatach i systemach informatycznych), biblioteki stawiają sobie pytania dotyczące prawa autorskiego w związku z retrodigitalizacją księgozbiorów. Wynika to z rozwiązań prawnych, które nie rozstrzygają w zadowalający sposób kwestii związanych z użytkowaniem elektronicznych dokumentów i tworzeniem kopii bezpieczeństwa. Minęło zaledwie kilka lat, gdy w celu wykonania dyrektyw prawnych[9] dotyczących informacji uregulowano w austriackim prawie autorskim prawo do publikacji swojego dzieła w Internecie jako osobnego; jest to nowe „prawo do oddawania do dyspozycji”[10]. Brakuje jednak jeszcze regulacji prawnych dotyczących „dzieł osieroconych”, czyli takich, których autor jest nieznany, lub nie można się z nim skontaktować. Równoległe ze zmianami w dyrektywach europejskich[11], przygotowywane są nowelizacje ustawodawstwa krajowego, zmierzające do uregulowania korzystania z elektronicznej formy dzieł „o wyczerpanym nakładzie” (nieдоступnych w sprzedaży). Dzieła powstałe w formacie cyfrowym (*born digital*) można zasadniczo nabywać tylko na zasadzie umów licencyjnych.

Osiągnięcie szybkiej poprawy uregulowań prawnych w zakresie archiwizacji materiałów online jest bardzo ważnym celem. Obecnie prawo autorskie daje bibliotekom możliwość powielania publicznie dostępnych treści, znajdujących się w World Wide Web oraz korzystania z nich przez Austriacką Bibliotekę Narodową.

(3) Egzemplarz obowiązkowy: według prawa austriackiego

Historyczne korzenie prawnych uregulowań dotyczących obowiązkowego dostarczania austriackich publikacji sięgają głęboko w przeszłość. Już w szesnastym stuleciu wydano odpowiednie rozporządzenia w celu powiększenia cesarskiego księgozbioru. Te tzw. uprzywilejowane i cenzurowane egzemplarze służyły drukarzom przede wszystkim do ochrony swoich druków przed bezprawnym przedrukiem. W 1569 r. powstała cesarska instytucja – Komisja Książek przy Targach Książki we Frankfurcie nad Menem, która obok sprawowania politycznej i religijnej cenzury, prowadziła nadzór nad dostarczaniem egzemplarza obowiązkowego do cesarskiej kancelarii. Biblioteka pałacowa odnotowała znaczny wzrost nabytków, gdy obowiązek dostarczania egzemplarza rozszerzono w 1808 r. na obszar całej monarchii[12].

Decydującym krokiem w kierunku stworzenia trwałych podstaw prawnych było dopiero *Prawo prasowe* z 1922 r. Nowoczesne regulacje prawne, obejmujące dostarczanie egzemplarzy obowiązkowych, nastąpiły 12 czerwca 1981 r. wraz z wprowadzeniem *Ustawy medialnej*[13]. Austriacka Biblioteka Narodowa jako jedyna biblioteka w kraju otrzymuje egzemplarz każdego wydanego lub ukazującego się druku, a w każdym kraju związkowym (landzie) wyznaczono bibliotekę (uniwersytecką lub publiczną), która otrzymuje regionalny egzemplarz obowiązkowy.

Odpowiedni paragraf ustawy medialnej (§43) mówi:

„Egzemplarz obowiązkowy druków

§43 (1) każdego druku wydanego lub ukazującego się w kraju otrzymują wyznaczone w rozporządzeniu instytucje w określonej liczbie.

1. Druki otrzymuje Austriacka Biblioteka Narodowa i określone w rozporządzeniu biblioteki uniwersyteckie, szkół wyższych lub publiczne i
2. Biblioteka Parlamentu i Biblioteka Administracji Urzędów Kancelarii Federalnej oraz jeżeli wymienione podmioty zażądadają, egzemplarze powinny zostać dostarczone w ciągu miesiąca, na własny koszt.”

Regulacje prawne dotyczące egzemplarza obowiązkowego mówią tylko o materiałach drukowanych. Nowelizacje z lat 2000-2009 (oraz odpowiednie rozporządzenia) dopasowały prawo do zmieniających się warunków funkcjonowania informacji elektronicznej. Austriacka Biblioteka Narodowa brała udział w tworzeniu obydwu nowelizacji i mogła zadbać o własne interesy. Od nowelizacji prawa medialnego w 2000 r. obok materiałów drukowanych wymieniane są „inne formy dzieła”, co oznacza elektroniczne publikacje na stałych nośnikach informacji (publikacje off-line), które należy dostarczać jako egzemplarze obowiązkowe.

W nowym paragrafie 43a prawa medialnego dopisano:

„§43a (1) Egzemplarz obowiązkowy zgodnie z §43 niewątpliwie obejmuje dzieła utrwalone na nośnikach dźwięku, nośnikach obrazu (filmy na taśmie filmowej). Dzieła, które mają formę elektronicznych danych do dalszego odtwarzania i mieszczą w sobie dzieła drukowane lub fotografie lub ilustracje, z tych dzieł, podlegają obowiązkowi dostarczenia egzemplarza.”

To oznacza, że publikacje audiowizualne jak płyty dźwiękowe CD, wideo i inne nie podlegają obowiązkowi przesyłania egzemplarza do bibliotek.

Ostatnie, dotychczas najważniejsze rozszerzenie prawa w sprawie egzemplarza obowiązkowego, dotyczyło publikacji online, które ostatecznie zostały włączone, od czasu nowelizacji w 2009 r. (BGBl. 1 Nr.8/2009), do egzemplarza obowiązkowego.

Odpowiednie paragrafy w prawie medialnym mówią:

„§43b (1) Austriacka Biblioteka Narodowa jest upoważniona, najczęściej cztery razy w roku, do gromadzenia zbioru elektronicznych wydawnictw ciągłych, zgodnie z §1 Abs. 1 Z 5a lit. b lub c ogólnie dostępnych i

1. udostępnianych w domenie „.at” lub
2. wykazujących powiązania z Austrią.

(2) Austriacka Biblioteka Narodowa jest upoważniona do gromadzenia ogólnie dostępnych treści pojedynczych elektronicznych wydawnictw ciągłych zgodnie z §1 Abs. 1 Z 5a lit. b lub c. Biblioteka powinna o tym zamiarze, na początku tworzenia zbioru, poinformować pisemnie właściciela.”

Od tej chwili Austriacka Biblioteka Narodowa może gromadzić także publikacje online, względnie muszą być one dostarczane na jej wezwanie. Nowelizacja co najmniej upoważniła Austriacką Bibliotekę Narodową do gromadzenia, archiwizowania i udostępniania wszystkim (w przypadku ograniczeń do jednego miejsca) austriackich stron internetowych oraz stron posiadających konotacje austriackie, rozumianych jako „periodyczne elektroniczne” media. Strony internetowe są przeszukiwane maksymalnie cztery razy w roku[14]. Dodatkowo osobne strony Biblioteka przegląda częściej i gromadzi w wyborze[15]. W przypadku, gdy dostęp do zbioru materiałów jest chroniony hasłem, właściciel zobowiązany jest dostarczyć Bibliotece jego zawartość treściową, by został zachowany „bibliotekarski obowiązek przechowania” (ochrony)[16]. W nowelizacji prawa medialnego z 2009 r. zostały również uregulowane zagadnienia kopiowania i użytkowania tego rodzaju gromadzonych treści[17].

Według obecnego prawa prasowego elektroniczne treści są przekazywane do Austriackiej Biblioteki Narodowej tylko jeśli periodyczne elektroniczne materiały znajdują się w Internecie. Wykluczone są zatem z obowiązku dostarczania egzemplarza materiały, które zawierają te same treści, ale zostały wydane w innej, również elektronicznej formie. Te ograniczenia, które wykluczyły z egzemplarza obowiązkowego np. e-booki, spowodowały dla Austriackiej Biblioteki Narodowej niepowetowane straty, gdyż niektóre typy dokumentów nie trafiają do jej zbiorów. Zamierza ona z tego powodu wprowadzić nowe regulacje prawne dotyczące obszaru Internetu, które uniezależnią dostarczanie egzemplarza elektronicznej formy od istniejącej formy drukowanej oraz zniosą istniejące ograniczenie do „treści periodycznych i elektronicznych materiałów”.

Do wspomnianych rozwiązań prawnych jest dołączony obowiązek dostarczania zeszytów naukowych wyższych uczelni, które zostały prawnie umocowane w *Ustawie o uniwersytetach* z 2002 r.[18] obowiązującej od 1.01.2004 r. Od tego czasu wszystkie austriackie uczelnie dostarczają egzemplarz obowiązkowy rozpraw doktorskich i habilitacyjnych do Austriackiej Biblioteki Narodowej, a prace magisterskie otrzymują biblioteki macierzyste uczelni.

Przypisy:

[1] *Das Bundesmuseen-Gesetz 2002*. In *Rechtsinformationssystem des Bundes* [online], 2013 [dostęp: 2013-11-07].

Dostępny w World Wide Web:

<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001728>.

[2] *Bibliotheksordnung für die Österreichische Nationalbibliothek*. In *Rechtsinformationssystem des Bundes* [online], 2013 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web:

<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20006564>.

[3] *Urheberrechtsgesetz*. In *Rechtsinformationssystem des Bundes* [online], 2013 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web:

<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001848>.

[4] a.a.O. § 42 Abs. 1 UrhG.

[5] a.a.O. § 42 Abs. 2 UrhG.

[6] a.a.O. § 42 Abs. 4 UrhG.

[7] a.a.O. § 42a Ziffer 1 UrhG.

[8] a.a.O. § 42 Abs. 7 UrhG.

[9] *Richtlinie 2001/29/EG des europäischen Parlaments und des Rates vom 22. Mai 2001 zur Harmonisierung bestimmter Aspekte des Urheberrechts und der verwandten Schutzrechte in der Informationsgesellschaft* [online], 2013 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:167:0010:0019:DE:PDF>.

[10] § 18a. Abs. 1: „Der Urheber hat das ausschließliche Recht, das Werk der Öffentlichkeit drahtgebunden oder drahtlos in einer Weise zur Verfügung zu stellen, dass es Mitgliedern der Öffentlichkeit von Orten und zu Zeiten ihrer Wahl zugänglich ist.“

[11] *Richtlinie 2012/28/EU des europäischen Parlaments und des Rates vom 25. Oktober 2012 über bestimmte zulässige Formen der Nutzung verwaister Werke* [online], 2013 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0005:0012:DE:PDF>.

[12] Vgl. zur Geschichte des Legal Deposit vgl. Recht Ch., *Legal deposit in Austria*, „Archives et Bibliothèques de Belgique“, 2009, T. 80, 1-4.

[13] *Mediengesetz*. In *Rechtsinformationssystem des Bundes* [online], 2013 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000719>. Die Detailbestimmungen sind in der *Verordnung des Bundeskanzlers über die Anlieferungs- und Ablieferungspflicht von Druckwerken, sonstigen Medienwerken und periodischen elektronischen Medien nach dem Mediengesetz (Pflichtablieferungsverordnung – PflAV)*. In *Bundesgesetzblatt* [online], 2009, nr 271 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2009_II_271/BGBLA_2009_II_271.pdf ergänzt um die Änderung *Bundesgesetzblatt* [online], 2010, nr 95 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2010_II_95/BGBLA_2010_II_95.pdf.

[14] a.a.O. §43b Abs.1 *Mediengesetz*.

[15] a.a.O. §43b Abs.2 *Mediengesetz*.

[16] a.a.o. §43b Abs. 3-5 *Mediengesetz*.

[17] a.a.o.: §43c und d *Mediengesetz*.

[18] *Universitätsgesetz*. In *Rechtsinformationssystem des Bundes* [online], 2013 [dostęp: 2013-11-07]. Dostępny w World Wide Web:

<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20002128>.

Informacje o autorze:

Dr. Johanna Rachinger - dyrektor Austriackiej Biblioteki Narodowej, Josefplatz 1, Wiedeń, Austria, e-mail: johanna.rachinger@onb.ac.at.